

SOĞUK SAVAŞ SONRASI KÖRFEZ KRİZLERİ VE TÜRKİYE-ABD-NATO İLİŞKİLERİ

*Yrd.Doç.Dr.Alptekin MOLLA**

ÖZET

Bu makale Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'ye yakın coğrafyalarda ortaya çıkan güvenlik sorunlarının Türkiye, ABD ve NATO tarafından nasıl algılandığını ve bunun ikili ve çok taraflı ilişkilere hangi boyutta ve ne şekilde yansıdığını Körfez krizleri çerçevesinde inceleyecektir. Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından 1990'lı yılların başlarından itibaren Türkiye kendi güvenliğini ilgilendiren savunma ve güvenlik konularında içinde bulunduğu savunma örgütü NATO ve yakın müttefik olarak değerlendirdiği ABD ile bir takım anlaşmazlıklar yaşamıştır. Türkiye, özellikle kendi yakın çevresinde ortaya çıkan güvenlik problemlerinin çözümünde bazı temel konularda ABD ile görüş ayrılığına düşerken NATO'nun da bu konularda yeterli duyarlılığı göstermediği düşüncesi taşımıştır. 1991 yılındaki Körfez Savaşı ve 2003 yılındaki Irak Savaşı sırasında yaşanan tartışmalar ve karşılaşılan problemler bu yöndeki endişelerin göstergesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında tehditlerin niteliğinde, güvenlik algılamalarında ve savunma politikalarındaki görülen değişim ve farklı bakış açıları Türkiye'nin müttefikleri ile yaşadığı sorunların temelini oluştururken, gerek ABD gerekse NATO ile güvenlik ve savunma temeline dayalı ilişkiler bu dönemde de sürekliliğini korumuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-ABD-NATO, Körfez Savaşı, Irak Savaşı

ABSTRACT

The Gulf Crises And Turkey-US-Nato's Relations After The Cold War

This study is aimed to analyse the perceptions of Turkey, the United States and NATO about the security problems which took place in Turkey's neighboring area, and to demonstrate their effects on mutual relations in the framework of the Gulf Crises. In the post- Cold War period, the Gulf Crises caused some major policy divergences among NATO's members. Turkey, particularly criticised the US and NATO for ignoring its security concerns and preferences in the solutions of these crises. The experiences of the Gulf War in 1991 and the Iraq War in 2003 displayed the essential disagreements on some defense and security issues between Turkey and its allies. The change in the nature of threats, defense policies, and the security perceptions, are the basic and the most important reasons of the Turkey's problems with the US and NATO. However, the continuity of the bilateral relations based on security and defense remained during this period between Turkey and its allies.

Keywords: Turkey-USA-NATO, Gulf War, Iraq War

I.GİRİŞ

II. Dünya Savaşı sonrası, 1950'li yılların ortasında yaşanan Suriye bunalımı hariç tutulursa Orta Doğu bölgesi Türkiye'nin, güvenlik ve savunma politikalarında öncelikli bir yer olma özelliği taşımamıştır. Bununla birlikte 1980'li yıllar boyunca devam eden İran-İrak savaşı ve 1990'lı yılların başında gerçekleşen Körfez Savaşı, Türkiye'nin güvenliğini doğrudan ya da dolaylı etkileyen gelişmeler olarak, bölgeyi yeniden Türkiye'nin en önemli ilgi alanlarından biri haline getirmiştir (Kirişçi, 1996:153). 2000'li yılların başında yaşanan Irak Savaşı ile birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemde Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkan kriz ortamları, bir taraftan Türkiye'nin güvenlik ve savunması açısından birinci derecede önem arz ederken, diğer taraftan geleceğe yönelik uygulayacağı bölgesel politikalar ve ikili ilişkiler açısından da önemli dönüm noktalarını oluşturmuştur.

Körfez krizleri her şeyden önce Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri ilişkilerindeki belirleyici en önemli unsurlar olmuşlardır. Bu nedenle çalışmanın birinci kısmında Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin dayandığı temel noktalar belirlenmeye çalışılmış, ikili ilişkilerde görülen süreklilik ve değişim Soğuk Savaş sonrası parametreleri çerçevesinde analiz edilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından hem Türkiye hem de Amerika Birleşik Devletleri bölgesel çatışmaları kendi güvenlikleri ve çıkarları açısından tehdit olarak

* Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

değerlendirmişler bölgesel istikrar ve barışı tehdit eden ve mevcut durumu değiştirerek yayılmacı politikalar izleyen ülkelerin bu yöndeki eylemlerine karşı çıkmışlardır (Sayarı, 2004: 95). Biri bölgesel diğeri küresel güç olarak, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri, kendi güvenlik ve savunmaları açısından birbirlerine duydukları ihtiyacın yeni dönemde de devam ettiğini bu krizler sırasında anlamışlardır. Karşılıklı olarak hissedilen bu ihtiyacın taraflarca doğru ve yeterli ölçüde algılanıp, ne oranda karşılık bulduğu ise ikili ilişkilerde yaşanan zorlukların ana kaynağını oluşturmuştur.

Bu çalışmanın ikinci ve üçüncü kısımlarında Körfez krizleri çerçevesinde Türkiye-ABD-NATO ilişkileri ele alınarak Soğuk Savaş sonrası ilişkilerde görülen değişim ve süreklilik analiz edilmeye çalışılmıştır. Körfez krizleri, savunma ve güvenlik boyutları açısından Türkiye ve ABD için özünde benzer endişeleri içermesine karşın, uygulamada ve ileriye dönük politikalarda önemli görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Saddam Hüseyin yönetimi altındaki Irak'ın istikrarlı bir Orta Doğu yaratmanın önündeki en büyük engellerden birisi olduğu her iki ülke tarafından kabul edilmekle birlikte, bu engelin nasıl aşılabacağı konusunda iki ülke politikaları arasında bir yakınlıktan söz etmek pek mümkün olmamıştır.

Körfez Savaşı, Kuveyt'i Irak işgalinden kurtarmasına rağmen Saddam Hüseyin rejimini iktidardan uzaklaştıramamış, Türkiye açısından da ekonomik sorunlar ve güney sınırında güvenlik problemleri yaratmıştır. Irak'a karşı Birleşmiş Milletler tarafından uygulanan ekonomik yaptırımlar Türkiye'yi olumsuz yönde etkilerken Irak'ın kuzeyinde oluşturulan uçuşa yasak bölge, Türkiye'de terörist saldırılar gerçekleştiren gruplar için bir sığınak oluşturmuştur.

Irak Savaşı sonucu Saddam Hüseyin rejiminin yıkılmasının ardından, Irak'ta iç düzenin bir türlü sağlanamaması, siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik, bu dönemde Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ortak endişelerini oluşturmuştur. Irak'ın üniter yapısı konusundaki tartışmalar ve Kuzey Irak'ta oluşturulan özerk Kürt yönetimi, Türkiye'nin kendi güvenliği açısından üzerinde durduğu en önemli konu olmuştur.

Körfez ve Irak savaşları, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin, ABD'nin yanı sıra NATO ile olan ilişkilerinde de ortaya çıkan yeni unsurları görme fırsatı vermiştir. Avrupa'da Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Rusya ile geliştirilen ilişkiler Batı Avrupa ülkelerine askeri ve ekonomik konuların yanı sıra siyasi açıdan da büyük bir rahatlama sağlamıştır. Böyle bir ortam içerisinde NATO'nun Avrupalı üyelerinin, Türkiye'nin karşılaştığı bölgesel bir tehdide karşı ne ölçüde duyarlı olacakları önemli bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Böyle bir olasılık daha gündemde yokken dönemin NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner, “-Avrupa olası bir bölgesel çatışmada Türkiye'nin savunmasında hangi ölçüde istekli olacaktır?” sorusuna, NATO anlaşmasının Türkiye'ye karşı yerine getirmek zorunda olduğu bir takım yükümlülükleri olduğunu hatırlatarak, NATO mekanizmasının işletileceği bir durumun söz konusu olması durumunda, bu mekanizmanın işleyeceğinden hiç kimsenin şüphe duymaması gerektiği söylemiştir (Cerrahoğlu, 1990). Bu yöndeki görüşü yansıtan benzer bir açıklamada dönemin Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı Müsteşarı olan Paul Wolfowitz tarafından Türkiye ziyareti sırasında yapılmıştır. Wolfowitz, Türkiye'ye Irak ve Suriye'den kaynaklanabilecek bir saldırının NATO'yu ilgilendireceğini, bu konuda NATO Anlaşmasının oldukça açık hükümler içerdiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 1990).

En üst düzey NATO yetkililerince ortaya konulan bu yöndeki görüşler olasılık kabul edilen durumların gerçeğe dönüşmesi karşısında beklentilerin aksi yönünde bir durum sergilemiştir. Körfez ve Irak savaşı sırasında NATO'dan yardım talebinde bulunan Türkiye, olması gerekenin ve beklentilerinin tersi bir durumla karşılaşmış, NATO'dan ret yanıtı almamasına karşın, ittifak içinde yaşanan tartışmalar Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratmıştır.

II. SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaşın bitiminin ardından 1990'lı yıllar, Türkiye-ABD ilişkilerinin temel çerçevesinde çok önemli değişikliklerin olmadığı, bununla birlikte bir önceki döneme göre bazı farklılaşmaların gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinin temelinde yer alan güvenlik ve savunma konuları yeni dönemde de belirleyici özelliğini korumuştur. Fakat bunların yanında daha önce ikili ilişkilerde pek fazla gündemde olmayan ekonomi, demokrasi, insan hakları ve iyi komşuluk ilişkileri gibi konular yeni dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinde ön sıralarda yer bulmaya başlamıştır. Her şeyden önce

Soğuk Savaşın ardından tüm dünyada gözlenen belirsizlik ortamı iki ülke ilişkilerinde de yansımaları bulmuş ve 1990'lı yılların başında bu belirsizlik bir takım tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından Türkiye'nin Batılı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin gözünde stratejik önemini yitirdiği yönündeki görüşler bu tartışmalarda en öne çıkan konu olmuştur. Bu yönde ortaya konulan düşüncelerin odak noktasını Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'ye duyulan ihtiyacın azalması ve bununda, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı ülkelere Türkiye'ye verilen siyasi, askeri ve ekonomik desteği azaltacağı yönündeki endişeler oluşturmuştur (Uslu, 2000:311). Bu yöndeki görüşler, özellikle Türk yöneticiler arasında iki ülke ilişkileri açısından bir güven sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya konulan görüşlerde doğruluk payı bulunmakla birlikte Amerikan yönetimi kendi politikaları açısından Türkiye'yi bulunduğu bölgedeki en önemli unsur olarak değerlendirmeye devam ettiğini her fırsatta açıklama gereği hissetmiştir (Barkey, 2003:90).

Amerika Birleşik Devletleri yetkililerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin önemini kendileri için halen devam ettiği yönündeki açıklamalarının daha çok Orta Doğu bölgesiyle ilgili olduğu yönündeki düşünceler, bu ülkenin Türkiye'de bulunan askeri tesisleri ile ilgili aldığı kararlarda açıkça görülmüştür. Zira 1990'ların başında Amerika Birleşik Devletleri savunma alanında önemli bütçe kısıtlamalarına gitmiş, özellikle de Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı ülke dışında kurulan üslerin sayısında önemli indirimler yapma kararı almıştır. Türkiye'de kapatılması öngörülen Amerikan askeri tesisleri, daha ziyade nükleer yetenekli savaş uçaklarının konuşlandığı, NATO savunma planları çerçevesinde Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan askeri üsler olmuştur (Aykan, 1996:345-346). Buna karşılık ABD, Orta Doğu ülkelerine daha yakın ve Doğu Akdeniz'e hakim İncirlik üssünü muhafaza etmeye devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin stratejik konumunun değerindeki azalma konusunda ortaya çıkan endişe ve tereddütler kısa bir süre sonra başlayan Körfez krizleriyle birlikte sona ermiştir (Park, 2005:129). Orta Doğu'da Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum ABD'nin bölgedeki uygulamalarında Türkiye'nin önemini tekrar ortaya çıkarmıştır (Sayarı, 1997:206). Ayrıca, Türkiye'nin sahip olduğu demokratik hukuk kurallarına dayalı yönetim şekli, 'model ülke' olarak, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinin istikrarı için Amerika Birleşik Devletleri açısından önem taşımıştır (Sönmezoğlu, 2004:997). Bunların yanı sıra, Türkiye'nin Balkanlarda barış ve istikrarın sağlanması yönünde gösterdiği çaba ve aktif olarak katıldığı barışı koruma operasyonları, ABD açısından Türkiye'nin önemini ön plana çıkaran unsurlar olmuştur (Abramowitz, 2000:8).

Türk-Amerikan ilişkilerinde daha önceki dönemlerde de gündemde bulunan fakat ikili ilişkilerde çok fazla ön sıralarda yer almayan, ekonomi, demokrasi, insan hakları ve Türkiye'nin komşuları ile olan ikili ilişkilerini ilgilendiren, daha çok siyasi özellikler taşıyan konular, 1990'lı yıllarda ikili ilişkilerin ön sıralarında yer almıştır. Özellikle Türkiye'deki Kürt sorunu ve insan hakları ihlalleri, komşuları Ermenistan, İran, Irak ve Yunanistan ile olan ilişkileri, daha çok Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çıkar grupları ve lobiler aracılığı ile gündeme getirilmiş ve iki ülke ilişkilerinde bir takım sorunların yaşanmasına neden olmuştur (Kirişçi, 2002:214-226). Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan bölgesel istikrarsızlıklar Amerika Birleşik Devletleri tarafından ulusal çıkarları açısından en önemli tehditler içerisinde değerlendirildiği göz önünde tutulursa, ABD'nin, hemen hemen bütün komşuları ile ciddi problemleri olan Türkiye'den böylesi bir beklenti içerisine girmesi anlaşılır gözükmektedir. Türkiye açısından da durum benzerlik göstermesine rağmen bir taraftan iç politik endişeler diğer taraftan Türkiye'nin kendi bölgesel çıkar ve endişeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yöndeki beklentilerinin Türkiye tarafından tam olarak karşılanmaması sonucunu vermiştir.

Soğuk Savaş sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde siyasi alanda zaman zaman kötüleşme, iki ülke ilişkilerinin temel yapısında yer alan askeri işbirliğinde söz konusu olmamıştır. Fakat bu askeri ilişkilerin sorunsuz yürüdüğü anlamına da gelmemiştir. Özellikle Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 1990'lı yılların ilk yarısında Güneydoğu bölgesinde ayrılıkçı Kürt gruplara karşı yürüttüğü askeri operasyonlar sırasında yapmış olduğu iddia edilen insan hakları ihlalleri iki ülke ilişkilerini sadece siyasi alanda değil, aynı zamanda askeri alanda da olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin zaman zaman Irak sınırı geçip Kuzey Irak'ta askeri operasyonlar düzenlemesi Amerikan yönetimi tarafından eleştirilirken (Morisson,1995), Türkiye'ye yapılacak askeri malzeme satışlarının Amerikan Kongresi'nde çeşitli engellemelerle karşılaşması da

Türkiye'nin tepkisini çekmiştir (Sarıbrahimoğlu, 1997a:52). Amerikan yönetimi, Türkiye'ye verilecek olan askeri malzemenin kullanım amacının yanı sıra kapsamlı bir modernizasyon dönemi geçiren Türk Silahlı Kuvvetleri'ne askeri teknolojinin transferi konusunda da bir takım tereddütler yaşamıştır. Amerikan yönetimince Türkiye'ye askeri malzeme satışı konusunda itirazlar ve engellemeler sadece bu ülkedeki insan hakları örgütleri tarafından değil aynı zamanda ABD siyasi hayatında önemli rol oynayan etnik lobiler tarafından da gündeme getirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu için ABD'den alınacak askeri malzeme satışı, özellikle Yunan ve Ermeni lobilerinin engellemeleriyle karşılaşmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye - ABD ilişkilerinde ortaya çıkan diğer bir sorunda Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımlarındaki azalmayla ilgili olmuştur. Doğu Avrupa'da yaşanan olumlu politik ve askeri gelişmelere paralel olarak Amerika Birleşik Devletleri dış yardım programında bir takım değişikliklere gitmiştir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Orta Doğu'daki ABD'nin geleneksel müttefikleri İsrail, Mısır ve Ürdün'e yapılan yardımlarda kesintiye gidilmiş, buradan yapılan kesintilerin bir kısmı Doğu Avrupa ülkelerine aktarılmaya başlanmıştır. Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımlarında meydana gelen kesintiler sadece ABD'nin almış olduğu siyasi ve ekonomik kararlardan kaynaklanmamış, daha önce de bahsedilen Türkiye karşıtı etnik lobilerinde bu yöndeki kararlarda önemli etkisi olmuştur.

1990'lı yıllarda Türk-Amerikan ilişkilerindeki en önemli bölgesel çıkar çatışması Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan yeni durumla ilgili olmuştur. Körfez krizinin ardından Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'a uygulanan ambargolar, bu ülkenin savaştan önceki en önemli ticaret ortağı Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye, Körfez savaşının ardından uğradığı ekonomik zararı telafi etmek için söz verilen ekonomik yardımları alamamış, bunun sonucunda da Irak'a uygulanan yaptırımların hafifletilmesi ve dolaylı ticarete izin verilmesi yönünde girişimlerde bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen devam eden Türkiye ile Irak arasındaki sınır ticareti Amerikan yönetimince sık sık eleştirilmiştir. Bölgedeki Amerikan politikaları ve çıkarlarıyla çatışan Türkiye'nin bu yöndeki faaliyetleri BM Güvenlik Konseyi'nin 1996 yılında Irak ile sınırlı ticarete izin vermesiyle yasal bir zemine kavuşmuştur (Kirişçi, 2000:46).

Yine Körfez savaşının ardından, Kuzey Irak'ta yaşayan Kürtleri Saddam Hüseyin rejiminin baskısından korumak için oluşturulan bölgede ortaya çıkan gelişmeler Türkiye'de rahatsızlık yaratmıştır. Bölgedeki Kürt grupların bağımsız bir devlet oluşturma yönündeki ayrılıkçı eylemleri ve ABD'nin bu gruplarla yürüttüğü ilişkiler ve yaptığı yardım, Türkiye'yi bölgedeki çıkarları ve güvenliği açısından endişelendirmiştir. Özellikle, Saddam rejiminin devrildiği 2003 yılındaki Irak savaşının ardından Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler, bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerindeki en önemli problem olmuştur.

Türk-Amerikan ilişkilerindeki diğer önemli bir çıkar çatışması da, iki ülkenin İran'a yönelik uygulanan politikadaki farklılıkta ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin siyasi rejimini kendisi için bir tehlike olarak görmesine rağmen, komşusu İran ile geliştirmek istediği yakın ekonomik ilişkiler, ABD'nin 1990'lı yılların başından beri uygulamaya çalıştığı '*ikili çevreleme*' (dual-containment) politikasına ters düşmüştür. Özellikle, Türkiye'nin Rusya doğal gazına bağımlılığını azaltmak için İran'la yapmış olduğu doğal gaz alımına ilişkin anlaşmalar ABD yönetiminin tepkisini çekmiştir. Türkiye, İran ile sadece ticaret alanında değil güvenlik alanında da işbirliği gitmiştir. Türkiye, Güneydoğu bölgesinde PKK'ya karşı yürüttüğü operasyonlarda zaman zaman İran'ın desteğini almış ve PKK'ya karşı İran'la ortak hareketler düzenlemiştir. Türkiye'nin İran ile olan bu yakın ilişkisi, ABD yönetiminin çok açık ve sert olmamasına rağmen tepkisini çekmiştir. İran'ın bölgede ve uluslararası alanda izlediği Amerikan karşıtı tutumu, İsrail'e yönelik tehditleri, geliştirmeye çalıştığı nükleer ve füze teknolojileri, ABD tarafından bölgedeki mevcut durumu değiştirmeye yönelik çabalar olarak görülmüş ve İran'ın bölgede izlediği politikalar Amerikan çıkarlarını tehdit eden unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Kıbaroğlu, 2006:88). Bu çerçevede ABD tarafından İran'a karşı uygulanan ambargolar ve siyasi ve askeri baskı politikalarının da Türkiye tarafından fazla memnuniyetle karşılanmadığı görülmüştür.

Soğuk Savaş sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerindeki çatışma alanlarından biri de, Türkiye'nin Yunanistan ile olan sorunlu ilişkisi olmuştur. Türkiye'nin Ege Denizi, Kıbrıs ve azınlıklarla ilgili olarak komşusuyla yaşadığı problemler, Güneydoğu Avrupa'nın istikrarına önem veren ABD için kaygı verici olmuştur (Bahçeli,2000:147-149). İki NATO üyesi ülkenin, 1996 yılında Ege Denizi'ndeki Kardak kayalıklarının statüsü konusunda sıcak bir çatışmanın eşiğine gelmesi ABD tarafından endişe verici bir

gelişme olarak değerlendirilmiş, konuyla ilgili olarak hem Türkiye hem de Yunanistan'a ABD tarafından uyarılmıştır. Ancak 1999 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında başlayan yakınlaşma ve iki ülke arasında gelişen ilişkiler var olan sorunları çözme bile, bu konunun Türk-Amerikan ilişkilerindeki göreceli önemini azaltmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerinde 1960'lı yıllardan itibaren görülen çıkar çatışmalarının belirleyici ögesi Amerika Birleşik Devletleri'nin kendi çıkarları doğrultusunda uyguladığı küresel politikalar ve Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda uyguladığı bölgesel politikalar olmuştur. Bu durum Soğuk Savaş dönemi için geçerli olduğu gibi sonrasında da geçerliliğini korumuştur. İki ülke arasındaki bu çıkar farklılaşması ve çatışmasının devamlılığına rağmen, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri daha önceki dönemlerden farklı olarak uluslararası sorunlarda daha fazla işbirliği içerisine girdikleri ve daha fazla birlikte hareket ettikleri görülmüştür. İki ülke ilişkilerinde gözlenen iniş ve çıkışlara rağmen, Türk-Amerikan ilişkileri sürekliliğini devam ettirmiştir.

1990'lı yılların sonlarından 2003 yılındaki Irak Savaşı'na kadar süren dönemde Türkiye – Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri hızlı bir gelişme sürecine girmiş, iki ülke ilişkileri 1950'lerden sonraki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 1999 yılında Türkiye'yi ziyaret eden ABD Başkanı Bill Clinton, iki ülke ilişkilerini çok az sayıda ülke için kullanılan -stratejik ortaklık- olarak tanımlaması ilişkilerin geldiği noktayı göstermesi bakımından önem taşımıştır (Parris, 2005:141-142).

Bu dönemde, özellikle, Türkiye'nin içinde yer aldığı coğrafyada beliren bölgesel istikrarsızlıklarda ve silahlı çatışmalarda, iki ülke çıkarlarının ve değerlendirmelerinin birbiriyle örtüştüğü görülmüştür. Balkan yarımadasında, Kafkasya'da ve Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan ve fiziksel ya da sosyo-kültürel açılardan Türkiye'yi yakından ilgilendiren bu gelişmeler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından tek hegemon güç olarak kalan Amerika Birleşik Devletleri açısından da önem taşımıştır. Bahsedilen bu bölgelerin istikrara kavuşturulması ve bunun sürdürülmesi, Türkiye - ABD ilişkilerini birbirine yakınlaştırıcı bir etki yapmıştır. Bunların yanı sıra küresel nitelikte ortaya çıkan tehditler hem Türkiye'yi hem de ABD'yi etkilerken, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, uluslararası nitelik gösteren uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, göç ve kara para aklama gibi sorunlarda iki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin desteğine daha fazla ihtiyaç duymuşlardır (Makovsky, 2001:327).

Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik 11 Eylül saldırılarının hemen ardından Türkiye'nin bu ülkeye vermiş olduğu destek ikili ilişkilerdeki gelişmenin diğer bir uzantısını oluşturmuştur. 2000'li yıllarla birlikte, Türkiye-ABD ilişkilerinde, enerji güvenliği ve terörizmle mücadele öncelikli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinde görülen tüm bu gelişmeler 2003 yılındaki Irak Savaşı sırasında yaşanan tezkere krizi nedeniyle bir anda kesintiye uğramıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ta iktidarda bulunan Saddam Hüseyin rejimini yıkmaya yönelik olarak düşündüğü askeri hareket için, Amerikan askerlerinin Türkiye toprakları üzerinde konuşlandırılması ve Türkiye'den Kuzey Irak' a cephe açılması anlamına gelen 1 Mart 2003 tarihli hükümet tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde reddedilmesi, iki ülke ilişkilerinde stratejik ortaklığı sonlandıran gelişme olmuştur.

Tezkere krizinin iki ülke ilişkilerinde yarattığı olumsuz etkiye rağmen gerek Türkiye gerekse ABD birbirlerine karşı tutum ve davranışlarında ilişkileri düzelterek yapıcı bir tavır sergilemişlerdir. Nitekim, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesi yönünde Türkiye'nin attığı adımlar ABD tarafından karşılıksız bırakılmamış Kasım 2003 tarihinde Türk Hükümeti benzer bir tezkereyi TBMM'den geçirirken, ABD de, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'ye gerekli olan siyasi desteğini sürdürmüştür. Ayrıca Irak müdahalesinin ardından Amerikan yönetimince ortaya atılan Büyük Orta Doğu Projesi'nde Türkiye'nin siyasi ekonomik ve kültürel yönleriyle daha önce Orta Asya cumhuriyetleri için ön görülen model olma özelliği bu sefer, büyük bir değişimden geçmesi istenen Orta Doğu ülkeleri için söz konusu olmuştur.

III. KÖRFEZ SAVAŞI VE TÜRKİYE-ABD-NATO İLİŞKİLERİ

İran-İrak Savaşı'nın bitiminin ardından, Orta Doğu'da en önemli askeri güce sahip ülke konumuna gelen Irak, savaş sırasında Körfez ülkelerinden aldığı borçların geri ödemesi konusunda önemli sorunlar yaşamaya başlamıştır. 1990 yılında petrol fiyatlarında meydana gelen düşüş Irak'ın içinde bulunduğu ekonomik durumu daha güç bir hale getirmiştir. 1990 yılının Temmuz ayı ortalarından itibaren Irak lideri

Saddam Hüseyin petrol fiyatlarında meydana düşüştü, özellikle Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin uyguladığı petrol politikalarını sorumlu tutmuş, aynı zamanda Kuveyt ile olan sınır bölgesinde, Kuveyt toprakları içerisinde kalan bazı petrol yatakları üzerine hak iddia etmeye başlamıştır. İki ülke arasında konu ile ilgili Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilememiş, Irak askeri birlikleri 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri tarafından stratejik öneme sahip olan kriz bölgesi, bu ülkenin konu ile diğer ülkelere oranla daha yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Irak'ın Kuveyt'i işgal ederek dünya petrol rezervlerinin 2/3'ni kontrol edecek duruma gelmiş olması ABD tarafından dünya ekonomisine karşı bir tehdit, kendilerine karşı şantaj olarak değerlendirilmiştir (Perry, 1995). Bölgenin hayat kaynağı petrol ekonomik açıdan, İsrail'in karşı karşıya bulunduğu tehdit ise siyasi açıdan, ABD'ni sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması için harekete geçmeye yöneltmiştir. Bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri, Kuveyt'teki Irak işgalinin sona erdirilmesi yönünde askeri hazırlıklara girişmiş, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerine 'Çöl Kalkanı Operasyonu' (*Operation Desert Shield*) adı altında askeri yığınak yapmaya başlamıştır.

Irak silahlı kuvvetlerinin Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez krizine Türkiye'nin ilk yaklaşımı oldukça ihtiyatlı olmuştur. İşgalin hemen ardından Türk yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda, işgalin Irak – Kuveyt anlaşmazlığında sorunun çözümünü güçleştirdiği belirtilmiş ve sorunun barışçı yollardan çözümü konusunda Türkiye'nin görüşü kamuoyuna açıklanmıştır (Aydın Tarihi, 5.08.1990). Bu yöndeki açıklamalar, krizin başında Türkiye'nin net bir tavır ortaya koymayıp taraf olarak görünmeme çabası olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte Körfez bölgesinde yaşanan krizin başlangıcında gerek Irak ve gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye'ye üst düzey ziyaretlerde bulunulması, bu krizin aşılmasında Türkiye'nin oynayacağı kilit rolü ortaya çıkarmıştır. Yapılan ziyaretler sırasında tarafların Türkiye'yi kendi politikaları doğrultusunda etkilemeye çalıştıkları görülmüştür.

Kriz ile birlikte Türk-Amerikan ilişkilerinde görülen yakınlaşma öncesinde aslında iki ülke ilişkilerinde belli bir gerginlik süreci yaşanmıştır. 1980'li yıllardan itibaren Amerikan Kongresinde gündeme getirilen Ermeni soykırım yasa tasarıları ve Amerikan yönetiminin yayınladığı 24 Nisan mesajları Türk tarafında rahatsızlık yaratırken, krizden hemen önce Yunanistan ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanan 8 yıllık Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nda, ABD'nin, Türkiye'ye karşı Yunanistan'a bir takım güvenceler verdiği iddiası Ankara'nın tepkisini çekmiştir (Aydın Tarihi, 09.07.1990).

Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan bu gerginlik aşamasında gelişen Körfez krizi Türkiye için başka hiçbir yerde bulunmayacağı bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Bu kriz, uzun süredir Türkiye'nin gündeminde olan, Doğu-Batı ilişkilerinde yaşanan yumuşama bağlı olarak Batı ülkeleri açısından Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığı yönündeki endişeleri ortadan kaldırmıştır. Bir anlamda Türkiye, Batı ülkeleriyle yürüttüğü ilişkilerde en önemli kozu olan stratejik önemine tekrar kavuşmuştur.

Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin üstlendiği rol Körfez'de yaşanan kriz nedeniyle Orta Doğu bölgesine kayarken, Türkiye için güvenliğini tehdit eden faktörler artık Kuzey'den değil Güney'den gelmeye başlamıştır. Doğu-Batı ilişkilerinde yaşanan yumuşamanın Türk-Amerikan ilişkilerindeki savunma önceliğini kaldıracağı beklentisi Körfez bölgesinde yaşanan gelişmelerin ardından tekrardan ön plana çıkmıştır (Kuniholm, 1991).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri arasında kriz ile ilgili sağlanan görüş birliği, Körfez'de yaşanan krizin çözümüne yönelik olarak dünya kamuoyunun genel eğilimini de ortaya çıkarmış, Türkiye'de kendi ulusal çıkarlarını en iyi şekilde koruma endişesi içerisinde Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki Batılı müttefiklerin yanında yer almayı tercih etmiştir. Türkiye, yapmış olduğu bu tercih doğrultusunda BM Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu 661 sayılı karara dayanarak Irak ve işgal altındaki Kuveyt'e karşı ekonomik ambargo uygulamaya başlamıştır. Bu çerçevede, Kerkük yumurtalık petrol boru hattı kapatılırken, Kuveyt ve Irak'ın Türkiye'deki mal varlığı dondurulmuş, iki ülkeyle ithalat, ihracat ve transit ticaret durdurulmuştur (Aydın Tarihi, 07.08.1990).

Türkiye'nin Körfez Krizi'nin ilk günlerinde takındığı Batı yanlısı politikası ilerleyen aşamalarda Amerika Birleşik Devletleri ile daha yakın bir işbirliği şeklinde gelişme göstermiştir. Özellikle savaşın kaçınılmaz olmaya başlamasıyla birlikte Türkiye sadece BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymakla kalmamış, Irak'a karşı girişilecek bir operasyonda Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve siyasi konularda istediği desteğin yanında askeri konuları da kapsayan istekleri karşısında daha olumlu bir yaklaşım sergilemiştir.

Kuveyt'in Irak askeri güçleri tarafından işgali NATO tarafından da yakından izlenmiş, Irak'la kara sınırı bulunan Türkiye'nin özel durumu bunda önemli rol oynamıştır. İşgalin hemen ardından Brüksel'deki NATO merkezinden yapılan açıklamada Irak'ın Kuveyt'e karşı giriştiği askeri saldırı sert biçimde kınanmış, Kuveyt topraklarında bulunan Irak kuvvetlerinin derhal ve kayıtsız şartsız geri çekilmesi çağrısında bulunulmuştur. Ayrıca Irak'ın giriştiği işgal eyleminin Birleşmiş Milletler sözleşmesinin açık ihlali anlamına geldiği belirtilerek, İttifak olarak Irak sorunlarını barışçı yollardan çözmeye davet edilmiştir (Aydın Tarihi, 02.08.1990).

Körfezde yaşanan krizle ilgili olarak, İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher, Kanada Başbakanı Brian Mulroney ve NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'in Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Bush ile yaptıkları ikili görüşmelerden sonra yapılan açıklamalarda, Körfez sorununda NATO'ya uygun roller olduğu, bu bölgenin tümüyle 'görev alanı dışı' sayılmayacağı görüşü yansıtılmıştır (Cumhuriyet, 08.08.1990).

10 Ağustos 1990 tarihinde Brüksel'de yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Amerika Birleşik Devletleri tarafından önerilen dört maddelik öneri paketi üye ülkeler tarafından kabul edilirken Başkan Bush'un Suudi Arabistan'a asker gönderme kararı desteklenmiş ve Türkiye'ye mutlak savunma güvencesi verilmiştir (Aydın Tarihi, 10.08.1990).

Irak'ın Kuveyt'i işgalinin hemen ardından toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nde alınan kararlar örgüt tarihinde bazı ilkleri oluşturmuştur. Soğuk Savaşın hemen ardından önemli bir dönüşüm süreci içerisine giren NATO, bu yeni dönemde önemli bir danışma ve karar alma zemini oluşturarak, askeri etkinlik alanının yanında siyasi etkinliğinin de bundan böyle ön planda olacağını işaretlerini vermiştir.

NATO'nun Türkiye'nin hava savunmasına yardımcı olmak üzere Çevik Kuvvet'e bağlı hava unsurlarını Türkiye'nin Güneydoğu bölgesine göndermesi, NATO'nun ilk defa bir kriz anında kendisine bağlı askeri gücü görevlendirmesi anlamına gelmiştir. Çevik Kuvvetin, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı dışında 'alan dışı' bir ükleye karşı görevlendirilmesi ittifak tarihinde bir ilki oluşturmuştur.

Körfez krizi esnasında NATO tarafından alınan kararlar, aynı zamanda dönem dönem gündeme gelen ve 'alan dışı' (*out of area*) olarak tanımlanan NATO'nun kendi asıl sorumluluk alanı dışında ortaya çıkabilecek sorunlara nasıl yaklaşacağı konusunda da yol gösterici olmuştur. Örgüt üyelerinin, NATO'nun sorumluluk alanı dışında gelişen bir sorunu detaylı bir şekilde tartışıp değerlendirme yapması, bundan sonra ortaya çıkabilecek benzer sorunlar içinde NATO'nun bu gibi sorunlarda siyasi ağırlığının olacağını göstermiştir. Bununla birlikte örgütün ortak bir harekate yanaşmayıp sadece bölgeye asker gönderen Amerika Birleşik Devletleri'ne destek olduğunu açıklaması, bazı Avrupalı ittifak üyelerinin 'alan dışılık' yaklaşımına sıcak bakmadıklarını ve bu konudaki tereddütlerinin sürmekte olduğunu ortaya çıkarmıştır.

NATO'nun almış olduğu bu karara rağmen pek çok NATO üyesi ülkenin Körfez bölgesine sevk edilen Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki çok uluslu güce az veya çok askeri katkıda bulunması, ülkelerindeki hava, kara ve deniz üslerini bu çok uluslu gücün kullanımına açması, fiilen böyle bir eylem içerisinde olmasa bile NATO'nun Körfez kriziyle olan bağlantısını ortaya koyması açısından önem taşımıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin hemen ardından, 'Çöl Kalkanı' adı altında, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinde olası bir hareket için askeri yığınak yapmaya başlamış, bu operasyonla ilgili olarak yapılan harcamaların NATO üyesi ülkeler tarafından paylaşılması ve NATO'nun kendi alan dışına taşması yönündeki isteklerini Ağustos ayı sonunda NATO Genel Sekreterliği'ne iletmıştır (Aydın Tarihi, 31.08.1990). Eylül ayında olağanüstü toplanan NATO Konseyi

toplantısında yaptığı konuşmada ABD Dışişleri Bakanı James Baker, üye ülkelerin Körfez krizinde asker göndermekte dahil daha fazla askeri, siyasi ve mali sorumluluk almaları gerektiğini belirtmiş ve Türkiye'nin istihbarattan daha fazla yararlandırılmasını istemiştir (Ayın Tarihi, 10.09.1990).

Türkiye, daha önce de gündeme gelen fakat Irak'ın gösterebileceği tepki ve barış çabalarından olumlu sonuç beklentisi içinde olması nedeniyle pek sıcak bakmadığı, NATO askeri yardımı konusunu krizin bu aşamasında daha ciddi olarak değerlendirmeye başlamıştır. Körfez'de çatışma ihtimalinin artması üzerine Türkiye NATO'ya başvurarak, NATO tarihinde ilk kez kanat ülkelerin ordularını takviye için öngörülen Çevik Kuvvet'in hava unsurlarının kendi topraklarına gönderilmesini istemiştir (Ayın Tarihi, 18.12.1990). Aralık 1990 sonlarına doğru toplanan NATO Savunma ve Planlama Komitesi talep edilen hava kuvvetleri unsurlarının gönderilmesi konusunda tam bir karara varamamıştır. Belçika ve Almanya, Türkiye'ye uzmanlardan oluşan heyetlerin gönderilerek yerinde inceleme yapılmasını ve hazırlanacak rapora göre karar verilmesini istemiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda 1991 yılı Ocak ayı başlarında tekrar toplanan NATO Savunma ve Planlama Komitesi, Türkiye'nin Çevik Kuvvet'te bağlı hava birliklerinin Türkiye'de konuşlandırılma isteğine olumlu yanıt vermiştir.

Komite tarafından yapılan açıklamada, Türkiye'nin Güneydoğu bölgesine, NATO Çevik Kuvveti'ne bağlı Alman, Belçika ve İtalyan uçaklarından oluşan hava gücünün gönderilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca kararın amacının müttefik bir ülkenin toprak bütünlüğüne yönelik muhtemel bir tehdide karşı, ittifakın ortak dayanışma ve kararlılık içinde bulunduğunu göstermek ve böylece caydırıcılık ve savunmaya katkıda bulunmak olduğu vurgulanmıştır. Alınan bu karar çerçevesinde Almanya 18 adet Alfa Jet ve 300 Alman askeri personelini Türkiye'ye gönderme kararı almıştır. Almanya'nın göndereceği askeri personel II. Dünya Savaşı'ndan bu yana, bu ülkenin yurt dışına gönderdiği ilk askeri birlikler olmuştur. Almanya'nın yanı sıra, Hollanda hükümeti ikişer adet Patriot ve Hawk füze bataryası ve 150 askeri personeli Türkiye'ye gönderme kararı almıştır. Ayrıca, Belçika 18 adet Mirage ve İtalya 6 Adet F-104 tipi savaş uçağı göndermeyi kararlaştırmıştır. Türkiye'nin talebi üzerine Almanya, Belçika ve İtalya tarafından gönderilen NATO Çevik Kuvveti'nin hava savunma unsurlarından 42 adet savaş uçağı ve 516 askeri personel Malatya Erhaç Hava Üssü'nde konuşlandırılmıştır. Almanya daha sonra Şubat ayı içerisinde Alfa Jet uçaklarının korunması amacıyla Türkiye'ye iki adet Roland ve Hawk uçak savar füzeleri göndermeyi kararlaştırmıştır (Keesing's Record of World Events, 1991).

NATO tarafından alınan bu kararın ardından Türk hükümeti duyduğu memnuniyeti dile getirirken, bu kararın alınmasında Amerika Birleşik Devletleri'nin gösterdiği etkin çabanın önemli bir rolü olmuştur. Özellikle Avrupalı müttefiklerin NATO'nun rolünün 'alan dışı' na taşınması konusunda ikna edilmesi, Türkiye'den çok Amerika Birleşik Devletleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Körfez krizi sırasında Türkiye'ye yardım konusunda ikna edilmiş görünen NATO üyelerinin bir kısmının bu konudaki samimiyet ve istekleri bir süre sonra ortaya çıkan gelişmelerle tekrar sorgulanmaya başlamıştır. Özellikle Almanya ve Belçika hükümetlerinin Çevik Kuvvet'teki birliklerinin olası bir savaş durumunda nasıl hareket edeceğinin yeni bir değerlendirme ve karar gerektireceğini belirtmeleri ve kendi hükümetlerinin bu konuda alınacak kararlarda söz sahibi olacaklarını bildirmeleri Ankara'da kaygı ile karşılanırken, bu yöndeki açıklamaların bu ülkelerin kendi kamuoylarını yatıştırmaya yönelik açıklamalar olarak değerlendirilmiştir. Adı geçen bu ülkelerde özellikle Sosyal Demokrat muhalefet Türkiye'ye yapılacak yardıma ve Körfez'de çıkabilecek olası bir savaşa karşı oldukça sert bir muhalefet izlemiştir.

NATO tarafından Türkiye'ye yapılacak yardım konusunda süren tartışmalarda Türkiye'ye yapılacak yardımın niteliği de üzerinde durulan bir nokta olmuştur. Almanya'nın göndermeyi düşündüğü Alfa Jet savaş uçaklarının menzillerinin az oluşu, bu uçakların saldırı değil sadece savunma amaçlı kullanılabilceğini göstermekteydi. Özellikle tankların imhasında kullanılan bu uçakların Türkiye'nin Güneydoğu bölgesi gibi dağlık bir arazide Irak tankları ile karşılaşma ihtimali çok az gözükmekteydi. Buradan dolayı bu uçakların bölgeye sevkinin, Türkiye ile sembolik dayanışmadan öteye bir anlam taşımadığı sonucunun çıkarılmasına neden olmuştur (Zaptçioğlu, 1991).

Bazı NATO üyesi ülkelerce Türkiye'ye gösterilen bu tavra karşılık, diğer üye ülkeler yardım konusuna olumlu yaklaşım sergilemişlerdir. Danimarka ve Norveç, F-16 savaş uçaklarında kullanılmak üzere Amerikan yapımı Sidewinder füzelerini Türkiye'ye gönderirken, Türkiye'nin NATO Savunma ve

Planlama Komitesi toplantısında hava savunmasının güçlendirilmesi amacıyla üye ülkelerden talep ettiği Patriot füze savunma sistemleri Hollanda ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından karşılanmıştır.

Körfez Savaşı'nın başlamasından hemen önce Türkiye'ye ziyarette bulunan ABD Dışişleri Bakanı James Baker Amerikan taleplerini önemli ölçüde karşılamış olarak Anakara'dan ayrılmıştır. Bu taleplerin başında F-111 bombardıman uçaklarının İncirlik'te konuşlanmasına izin verilmesi, NATO Çevik Kuvveti'nin hem hava hem de kara olmak üzere tüm unsurlarıyla Türkiye'ye davet edilmesi, İncirlik'te dört filo savaş uçağının daha konuşlanmasına izin verilmesi, Türkiye'nin Irak sınırına askeri yığınak yapması ve B-52 ağır bombardıman uçaklarının ikmaline olanak tanınması gelmiştir (Güldemir, 1991).

Türk hükümeti, meclisten aldığı savaş yetkisini kullanarak İncirlik Üssü'nü Irak'ın bombalanması için Amerikan savaş uçaklarına açmasıyla birlikte, Türkiye dolaylı yoldan da olsa savaşa katılmış bulunuyordu. Türkiye'deki üslerin açılmasından sonra, Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Irak'tan Türkiye'ye herhangi bir saldırı gelmediği sürece Türkiye'nin Irak'a herhangi bir müdahalede bulunmayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte, Türk Hükümeti'nin Türkiye'de bulunan NATO üslerinin operasyonlarda kullanılmak üzere ABD savaş uçaklarına açması, birçok çevre tarafından Irak'ı Türkiye'ye saldırma konusunda kışkırtacağı şeklinde değerlendirilmiştir.

Türkiye, Körfez Savaşı ile birlikte Orta Doğu bölgesinden ve sorunlarından daha fazla kendisini soyutlayamayacağını anlamış, savaştan ziyade sonrasında yaşanacak gelişmeler kendisini daha fazla ilgilendirmiştir. Körfez Savaşı'nın hemen başlamasının ardından savaşta Türkiye'nin üstleneceği rol ve askeri üslerin kullanımı konusunda Amerika Birleşik Devletleri ile yürütülen görüşmelerde Türkiye ABD'den iki siyasi güvence istemiştir. Bunlardan birincisi Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, ikinci ise ortaya çıkacak kargaşa ortamında bölgede bağımsız bir Kürt Devletinin kurulmasına izin verilmemesi olmuştur.

Türkiye'nin Körfez Savaşı boyunca kendi güvenliği ile ilgili olarak en fazla tedirginlik duyduğu bu konu savaş sonrasında yaşanan beklenmedik gelişmeler karşısında gerçeğe dönüşmüştür. Mart ayı başında taraflar arasında sağlanan ateşkesin ardından, önce Şii Araplar çoğunlukta oldukları Basra bölgesinde daha sonrada kuzeyde çoğunlukta olan Kürtler, Irak hükümet güçlerine başkaldırmaya başlamışlardır. Saddam Hüseyin'e bağlı askeri birliklerin kuzeyde Kürt ve güneyde Şii azınlıklara karşı başlattıkları katliamlar özellikle Mart ayı sonunda Türkiye sınırına binlerce Kürt mültecinin yığılması ile sonuçlanmıştır.

ABD, İngiltere ve Fransa'nın askeri baskısı sonucu Nisan ayı sonlarına doğru Irak hükümeti, Irak'ın kuzeyinde Kürt mültecilerin geri dönüşünü ve güvenliğini sağlamak üzere 'güvenli bölge' oluşturulmasını kabul etmiştir. Askeri güçler tarafından da desteklenen ve Huzur Harekatı (Operation Provide Comfort) adı verilen bu operasyon çerçevesinde Türkiye sınırından Irak'a geçen Amerikan, İngiliz ve Fransız askerler Kuzey Irak'ta Kürt mülteciler için kamplar kurmaya başlamışlardır. Adı geçen ülkeler tarafından oluşturulan ve 'Çekiç Güç' olarak adlandırılan askeri yapı, Irak'ın kuzeyinde 32. ve 36. paraleller arasında uçuşa yasak bölgede Irak askeri faaliyetlerini denetleme ve bu paraleller arasında mülteci Kürtlerin geri dönmesi için güvenli bir alan oluşturmayı hedeflemiştir.

Başlangıçta Türkiye'nin istekleri doğrultusunda oluşturulan Çekiç Güç daha sonra bölgede ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda Türkiye tarafından kendi güvenliği açısından tehdit olarak algılanmaya başlamıştır (Kirişçi, 2004:319). Bunun en önemli nedenini ise Kuzey Irak'ta merkezi hükümetin otoritesinin yok olmasıyla birlikte oluşan boşluğun bir Kürt devleti yaratılması için uygun zemin hazırlamış olması ve Türkiye'de eylemlerde bulunan PKK'nın, Türkiye'ye saldırılar için bu bölgeyi üs olarak kullanmaya başlaması olmuştur.

Türkiye, bölgede kontrolü elinde tutmak endişesi ile daha sonra ABD, İngiliz ve Fransız askeri güçlerini dışarıda tutacak şekilde Çekiç Güç'ün sorumluluklarını tek başına almak istemişse de, getirdiği öneri diğer müttefik ülkelere olumlu karşılanmamıştır. Daha sonradan Kuzeyden Keşif gücü adını alacak olan Çekiç gücü, bölgede sadece hava denetimi yapan bir kuvvet haline gelmiştir.

Körfez krizi bir anlamda Türkiye için Batı'ya sadakatının denendiği fakat aynı zamanda Doğu ile de ilişkilerini devam ettirme konusundaki kararlılığının sınındığı bir deneyim olmuştur. Krizin başladığı andan itibaren Batı ile yakın bir işbirliği içerisinde giren Türkiye, bölgesel dengeleri ve bu bölge ile olan tarihsel ve kültürel bağlarını da her zaman göz önünde bulundurmaya zorunda kalmıştır.

Nitekim kriz esnasında Türkiye, kendi toprakları üzerinde bulunan NATO üslerinden Amerika Birleşik Devletleri silahlı kuvvetlerinin yararlanmasına izin verirken bölgedeki diğer ülkelerin tepkisini çekmekten de geri kalmamıştır. Bu konuda en resmi ve sert tepkiler genellikle Amerika Birleşik Devletleri ile uzun süreli sorunları bulunan İslam ülkelerinden gelmiştir. Körfez Savaşı'nda Amerikan bombardımanının uzaması ve bunun medya aracılığı ile daha önceden görülmemiş bir şekilde dünya kamuoyuna aktarılması Arap ülkelerinden müttefik kuvvetlerine yöneltilen eleştirileri artırırken Türkiye'de bundan kendine düşen payı almıştır.

Körfez Savaşı sırasında da açıkça görüldüğü üzere Amerika Birleşik Devletleri'nin bu krizde Türkiye için öngördüğü rol büyük bir oranda üslerin kullanımı ile elde edilecek lojistik desteğe dayanmıştır. Nitekim Irak'ın kuzeyinden ikinci bir cephe açılması tartışmaları gündeme geldiğinde Amerika Birleşik Devletleri'nin bu plana fazla sıcak bakmadığı görülmüştür. Savaş sırasında Amerikan yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda Türkiye'nin o zamana kadar sağlamış olduğu katkının yeterli olduğundan bahsedilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bu yöndeki isteği ve kaygısının temel nedeni savaş esnasında diğer başka olumsuzluklarla karşılaşılması ve bölge ülkelerinin de sorunun içine çekilerek baş edilemeyecek durumlar yaratılması endişesi olmuştur. Soruna İran ve Suriye'nin de dahil olmasının krizin çözümü yönünde nasıl olumsuz bir etkiye sahip olacağı önceden rahatlıkla kestirilebilir bir durumdu. Böyle bir ihtimal karşısında Türkiye'den açılacak bir cephe adı geçen bu ülkeleri rahatlıkla soruna dahil edebilirdi. Bu ise bölgede istikrarı her zaman kendisi için temel politika edinmiş Amerika Birleşik Devletleri için istenmeyen bir durum olacaktı.

Amerika Birleşik Devletleri tarafından savaş sonrası Orta Doğu bölgesine yönelik yapılması düşünülen güvenlik planlarına Türkiye'nin fazlaca dahil edilmediği görülmüştür. Bu planların ana çerçevesini Arap ülkelerinin oluşturacağı askeri yapılar oluştururken, Türkiye için sadece NATO planları dahilinde ve kesinlik içermeyen roller öngörülmüştür. NATO gündeminde Orta Doğu ile ilgili krizler söz konusu olduğunda, bölgedeki tek üye ülke Türkiye üzerinden NATO imkanlarını kullanarak duruma müdahale edilmesi söz konusu olmuştur.

Irak'a karşı askeri operasyonun başlamasının ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'deki NATO'ya tahsisli üsleri 'alan dışı' olarak değerlendirilen bir operasyonda kullanmaya başlaması, NATO'yu doğrudan bu çatışmanın içine sürükleyecek bir pozisyona getirmiştir. Irak tarafından Türkiye'ye yapılacak bir saldırı karşısında NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlüğü altına girmesi, zaten oldukça tartışmalı olan bu konuyu tekrardan gündeme taşımıştır. NATO üyesi Avrupalı müttefiklerin, gündeme geldiği andan itibaren temkinli yaklaşımlarına ve zaman zaman bu konuyla ilgili muhalefetlerini açıklamalarına rağmen, Körfez krizi esnasında yaşanan gelişmeler, ortaya konan direncin fazla etkili olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Gerek NATO üyesi Avrupalı hükümetler gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nin kriz esnasında ortaya koyduğu tutum ve davranışlar benzer olası durumlarda nasıl bir tablonun ortaya çıkacağına yönelik işaretler taşımıştır. Her ne kadar Irak Türkiye'ye saldırmamışsa da ve NATO'nun Türkiye'nin savunmasına yönelik anlaşma maddeleri işletilmemişse de, böyle bir durumda NATO içerisinde sadece Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki en yakın tarihsel müttefiki İngiltere'nin Türkiye'nin beklentilerini karşılayacak ölçüde yardımda bulunabileceği açıkça görülmüştür.

NATO'nun Avrupalı üyelerinin Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel boyuttaki çıkarları peşinde sürüklenmeme endişesi bir ölçüde kararlarını etkilerken, Avrupa'da Sovyet askeri tehdidinin önemli ölçüde azalmış olması bu ülkeleri kendi güvenlikleri konusunda önemli ölçüde rahatlatmış ve ABD'ne karşı kendi pozisyonlarında bir esneklik sağlamıştır (Sever, 2004:359-360).

Bununla birlikte Batı basınında konuyla ilgili olarak yapılan yorumlarda, Irak'ın Türkiye'ye saldırma ihtimali karşısında NATO'nun Türkiye'ye sadece askeri malzeme yardımında bulunabileceğini, topraklarını savunmasının yine Türklerin kendilerine kalacağı belirtilmiştir. Bu yorumlarda İngiltere ve Fransa'nın zaten Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında yoğun bir şekilde savaşa katıldığı belirtilerek, Almanya'nın Türkiye yoluyla savaşa katılması yönünde büyük endişesi olduğu belirtilmiş, Hollanda dışında geri kalan NATO ülkelerinin Türkiye'nin yardımına nedenli istekli olacakları sorgulanmıştır (Cerrahoğlu, 1991).

Avrupa hükümetlerinin NATO şemsiyesi altında Türkiye'ye yardım konusunda göstermiş oldukları kararsızlık, aynı zamanda bu ülkelerin kamuoylarında süregelen tartışmaların bir yansıması olmuştur. Özellikle Almanya ve Belçika'da muhalefetin gösterdiği tepkiler Avrupa kamuoyunun bu konu üzerinde uzlaşma içinde olmadığını göstermiştir. Almanya'nın kriz esnasında takındığı sessiz politika NATO müttefikleri tarafından eleştirilirken, Almanya'daki muhalefet Alman silahlı kuvvetlerinin ancak Almanya'nın savunmasında kullanılabileceğini ileri sürerek NATO çerçevesinde Türkiye'ye yardıma karşı çıkmıştır. Bu konuda Avrupa'da ortaya konulan bu tavrın ana ekseninin, ülke anlamında Türkiye'yi yoksa Irak'taki savaşa muhalefet mi ya da Avrupa-Atlantik ilişkilerinde yaşanan sorunlar mı olduğu konusunda kesin bir hükme varmanın oldukça zor olduğu görülmektedir.

Körfez Savaşı'nın hemen ardından Irak sınırından Türkiye'ye yönelik olarak gerçekleşen Kürt mülteci akını sırasında NATO temkinli bir tavır sergilemiş ve konuya müdahil olamayacağını göstermiştir. NATO yetkilileri yaptıkları açıklamalar da yaşanan gelişmelerin BM çerçevesinde ele alınıp çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtirken, Kuzey Irak'taki Kürt mültecileri Irak saldırılarından korumak amacıyla oluşturulan Çekiç Güç'ün, NATO üyesi ülkelere oluşturulduğunu belirtmekle beraber, NATO ile herhangi bir bağlantısının olmadığını vurgulamıştır. NATO'nun bu tavrı 'alan dışılık' tartışmalarının örgüt içerisinde henüz tam olarak sonuçlanmadığının bir işareti olmuştur. Irak'a doğrudan müdahale yerine Türkiye'ye yönelik Irak tehdidinin oluşması durumunda olası bir NATO müdahalesinden söz edilmesi, Türkiye'nin ileride bölgede üsleneceği rollerin yönü konusunda ipuçları vermiştir.

Doğu Bloku'nun ortadan kalkması ve Batı'ya yönelik Sovyet tehdidindeki azalma sonrasında NATO'nun önemli stratejik değişimlere yöneldiği bir sırada ortaya çıkan Körfez krizi NATO'nun ilgisini çekmiş ve Orta Doğu bölgesi örgütün ilgi alanı içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Körfez Savaşı'nın ardından Haziran ayı başlarında bir araya gelen NATO Dışişleri Bakanları toplantısının ardından yayınlanan bildiriye, NATO'nun Avrupa'nın yeni güvenlik mimarisinin ana unsuru olacağı belirtilirken, Orta Doğu bölgesinin NATO için olan önemine vurgu yapılmıştır. Bildiriye, Körfez krizi'nin, NATO'nun beklenmedik gelişmelere hazır olması gerektiğini ortaya çıkardığı belirtilmiş, bölgedeki krizlerin, NATO'nun geleneksel ilgi alanının dışında bile olsa ittifakın güvenliğini doğrudan etkileyebilecek güçte olduğu söylenmiştir.

NATO Bakanlar Konseyi toplantısında gündeme gelen NATO bünyesinde oluşturulacak Hızlı Müdahale Gücü'nün (Rapid Reaction Force) ana görevinin başta Orta Doğu olmak üzere NATO'nun 'alan dışı' müdahale yeteneğini artırmaya yönelik bir çaba olarak görülmüştür. NATO Bakanlar Konseyi'nde kabul edilen bu görüş Türkiye tarafından çok olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken, yeni oluşturulacak bu güce Türkiye'nin iki tugay ile katkıda bulunabileceği açıklanmıştır. Türkiye'nin bu konudaki istekliliğinde, değişmeye başlayan NATO stratejilerinde ve Avrupa'da oluşturulmaya çalışılan yeni güvenlik yapılanmalarında Türkiye'nin de katkıda bulunarak bu süreçten dışlanmama endişesi önemli rol oynamıştır (Varol, 1991).

IV. IRAK SAVAŞI VE TÜRKİYE-ABD-NATO İLİŞKİLERİ

1991 yılındaki Körfez Savaşı'nın ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu bölgesine olan ilgisi Avrupa'da yaşanan gelişmeler nedeniyle belli bir süre azalma eğilimi göstermiştir. Bununla birlikte 1990'ların ikinci yarısında özellikle Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü konusunda ABD tarafından aktif bir politika izlenmiştir. 2000'li yılların başında Amerikan yönetimindeki değişim ve bu ülkeye yönelik 11 Eylül terör saldırıları, ABD'nin ilgisini yeniden yoğun bir şekilde tekrardan Orta Doğu bölgesine çekmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu politikası 11 Eylül terörist saldırılarından sonra temelde büyük bir değişikliğe uğramamıştır. Orta Doğu'da korunacak siyasi istikrar bu politikanın ana eksenini oluşturmaya devam etmiştir. Bölgenin sahip olduğu doğal enerji kaynaklarının işletilmesi ve bunun güvenli bir biçimde gelişmiş Batı pazarlarına ulaştırılması ABD'nin bölge politikası içerisindeki öncelikli yerini korumaya devam etmiştir. Bununla birlikte Orta Doğu'nun sahip olduğu doğal enerji kaynaklarının yanında, bölgede terörist eylemleri besleyen kaynakların ortadan kaldırılması ve eskisine oranla daha geniş bir coğrafya üzerinde etkin olma çabaları ABD'nin geleneksel Orta Doğu politikasına kattığı yeni unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül terörist saldırıları Amerikan kamuoyunda derin bir şok etkisi yaratırken, Amerikan yönetimi bu saldırıları kendisine karşı savaş ilanı olarak değerlendirmiştir. Saldırıları ABD'ye karşı dışarıdan yapılmış bir saldırı olarak değerlendiren NATO, Washington Anlaşmasının 5. Maddesine dayanarak, bu saldırının tüm üye ülkelere karşı yapılmış olduğunu açıklamıştır. 11 Eylül saldırılarının hemen ardından, Amerika Birleşik Devletleri bu saldırıların arkasında olduğunu düşündüğü, Afganistan'daki Taliban yönetimince de desteklenen *El-Kaide* örgütüne karşı savaşmak için bir uluslararası koalisyon oluşturma girişimi başlatmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin öncülüğünde oluşturulan uluslararası koalisyonunun katkılarıyla yürütülen operasyonlar sonucunda Taliban örgütü Afganistan'da ülke yönetiminden uzaklaştırılırken, *El-Kaide* örgütü ile bağlantılı yüzlerce terörist koalisyon güçleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir.

Bu şekilde 11 Eylül saldırılarının bir numaralı sorumluları bir ölçüde baskı ve kontrol altına alınırken, Amerika Birleşik Devletleri tüm dikkatini Orta Doğu bölgesinde kendi politikalarıyla çatışan otoriter rejimlerin iktidardan uzaklaştırılmasına vermiştir. Amerikan Başkanı G.W. Bush'un 'şer üçgeni' olarak adlandırdığı İran, Irak ve Suriye içerisinde Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi, Amerikan yönetimince iktidardan uzaklaştırılması gereken ilk hedef olarak belirlenmiştir.

Körfez savaşının ardından ülkesinde iktidarda kalmasını sürdüren Saddam Hüseyin, BM tarafından ülkesine uygulanan ekonomik ve siyasi ambargoya rağmen gerek ülke içinde gerekse Orta Doğu bölgesinde önemli bir güç olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, Körfez Savaşı'nın ardından azalan askeri gücüne rağmen Amerikan Birleşik Devletleri tarafından bölgedeki çıkarları için bir tehdit unsuru olarak görülmeye devam etmiştir (Rumsfeld, 2002).

2000 yılında yapılan ABD başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Partiden Başkan seçilen G.W. Bush'un yönetime gelmesiyle birlikte Irak, sahip olduğu var sayılan kitle imha silahlarının denetimi ve yok edilmesi konusunda, ABD tarafından siyasi baskı altına alınmaya çalışılmış ve bu konuda uluslararası bir kamuoyu oluşturulması yönünde politika izlenmiştir.

Bush yönetiminin Saddam Hüseyin yönetimine karşı izlediği saldırgan politika aslında 11 Eylül saldırılarının ardından yeniden şekillendirilen ABD savunma stratejisine dayanmıştır. 2002 yılında açıklanan ve Bush Doktrini olarak da adlandırılan bu güvenlik stratejisine göre, günün şartlarında Amerikan çıkarlarını tehdit eden unsurlar yeni bir nitelik kazanmıştır. Bu tehditleri önceden tanımlamak, tahmin etmek ve mücadele etmek klasik yöntemlerle imkansız hale gelmiştir. Bu nedenle, Amerikan çıkarlarını korumak ve tehditleri ortadan kaldırmak önceden müdahale '*pre-emptive strike*' ile mümkün olacaktır (U.S. Government, National Security Strategy, 2002). Uluslararası kamuoyunda çokça tartışılan bu yeni strateji ABD'nin çıkarlarını koruma açısından gerekirse tek başına hareket edeceğinin de işareti olmuştur. Nitekim ABD, Irak konusunda kitle imha silahlarının varlığını ve terör örgütleriyle olan bağlantısını gündeme getirerek, ulusal güvenlik stratejisinde açıklanan tanımlara ve müdahaleye uygun bir ortam yaratmıştır (Leffler, 2004:25). Nitekim ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi bu doktrin ve stratejinin test edildiği ilk önemli olay olmuştur (Girdner, 2004:7).

ABD tarafından gündeme getirilen Irak'taki kitle imha silahlarının varlığı ve Irak'ın silahsızlandırılması düşüncesi Türkiye tarafından temkinli karşılanmıştır. Özellikle, 1991 yılındaki Körfez Savaşı'nın ardından Türkiye'nin yaşamış olduğu siyasi ve ekonomik tecrübeler, ABD'nin yeni Irak politikasına Türkiye'nin daha farklı yaklaşmasına neden olmuştur. Körfez Savaşı'nın ardından Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler hem siyasi açıdan hem de ulusal güvenlik açısından Türkiye için kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Körfezde çıkabilecek olası bir savaşta Türkiye'yi endişelendiren en önemli konu,

savaş sonunda Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmuştur. Savaştan parçalanmış bir Irak çıkması durumunda, Kuzey Irak'ta kurulması muhtemel bir Kürt devleti, Türkiye için ulusal güvenliğini tehdit edici bir unsur olarak algılanmıştır. Siyasi endişelerin yanında ekonomik endişeler de Türkiye'nin gündeminde olmuş, 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın Türk ekonomisine vermiş olduğu zarar milyarlarca dolara ulaşırken, geçen süre içerisinde Türk ekonomisi 1994 ve 2001 senelerinde olmak üzere iki önemli ekonomik kriz atlatmıştır.

Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan gelişmeleri göz önünde bulunduran Türkiye bir yandan sorunun barışçıl yollardan çözümü için çaba harcarken diğer yandan da olası bir savaş durumunda Amerika Birleşik Devletleri ile nasıl bir işbirliği geliştirilebileceği konusunda politika oluşturmaya çalışmıştır. Bu konuda Türkiye ve ABD arasında yürütülen ve zaman zaman kopma noktasına gelen görüşmeler Şubat sonunda kesinlik kazanmış ve anlaşma metni Türk Hükümeti tarafından meclise sunulmuştur. TBMM'ye sevk edilen tezkerede Türkiye üzerinden Irak'a ABD askerlerinin geçişi öngörülürken, hükümetin kullanacağı yetkinin süresi de 6 ay olarak belirlenmiştir. Askeri, ekonomik ve siyasal konularda düzenlenen mutabakat zaptında ABD'nin kendi görüşlerinin büyük ölçüde Türkiye'ye kabul ettirdiği görülmüştür.

Irak krizi sırasında Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında sürdürülen görüşmelerde tarafların birbirlerine oldukça temkinli yaklaştıkları görülmüştür. Özellikle Irak'a müdahalenin söz konusu olduğu sırada Türkiye, Amerikan askerlerinin kendi toprakları üzerinden geçişi konusunda kesin bir karara varamamış, zaman konusunda sıkıntı yaşayan ABD'nin yoğun baskı ve taleplerine gerektiği kadar hızlı yanıt verememiştir.

Bu müzakereler sırasında ABD, Türkiye'nin istekleri doğrultusunda verilmesi gündeme gelen ekonomik yardım konusunda net bir tavır almaktan kaçınmıştır. Türkiye'nin yapılacak yardımın yazılı anlaşmalara dayalı olarak gerçekleştirmek istemesi, ABD askerlerinin ülkesine kabulü konusunda TBMM'den parça parça yetki isteyerek durumu askıda bırakması ayrıca Kuzey Irak'ta konuşlanması öngörülen Türk asker sayısı ve komuta yetkisi konusundaki anlaşmazlıklar Amerikan yönetiminin Türkiye'nin Irak'a müdahale konusunda kararlılığı ve güvenilirliği konusunda temkinli tavır sergilemesine yol açmıştır. Türkiye'nin asker sevkiyatı için Amerika Birleşik Devletleri'nin istediği tarihi, ABD'nin de Türkiye'nin istediği ekonomik ve siyasi garantileri vermemesi bu süreçteki en belirgin tabloyu oluşturmuştur.

Türkiye ile yürütülen müzakerelerde ABD'yi zorlayan en önemli konuların başında Kuzey Irak'taki durum olmuştur. Körfez Savaşı sırasında ve sonrasında Saddam Hüseyin rejimini içten devirmek için Irak'taki muhalif güçleri destekleme politikası izleyen ABD, Kuzey Irak'ta Kürt gruplarla geliştirdiği yakın işbirliğini bozmak istememiştir. Türkiye'nin Kuzey Irak'a asker sokmasına şartlı kabul gösteren ABD, Türk askerlerinin kendi komutası altında olması konusunda ısrarcı davranırken hem bölgede Türkiye'nin askeri varlığından rahatsız olan Kürtlerin itirazlarını ortadan kaldırmayı hem de Türkiye'nin isteklerini bir ölçüde karşılamayı amaçlamıştır.

1 Mart 2003 tarihinde TBMM gündemine gelen tezkere mecliste oylanmış fakat oylama sonunda yeterli çoğunluk sağlanamadığından tezkere reddedilmiştir. Türk ve Amerikalı yetkililerce büyük bir sürpriz ve hayal kırıklığı olarak değerlendirilen bu gelişmenin ardından gerek Türk gerekse Amerikalı yetkililerin iki ülke ilişkilerinin daha fazla zarar görmemesi için büyük çaba gösterdiği görülmüştür. Irak'a müdahale için gerekli iznin TBMM'den alınmaması Amerika Birleşik Devletleri'ni alternatif savaş planlarını yeniden gözden geçirmesine neden olurken, Türkiye'nin içinde olmayacağı bir müdahalenin zor olacağı görüşü Amerikan askeri yetkilileri tarafından benimsenen ortak görüş olmuştur. Böyle bir zorluk karşısında fazla risk almak istemeyen Amerikan yönetimi ikinci bir tezkerenin TBMM'den geçirilmesi konusundaki çabalarını sürdürmüş ve Türkiye'nin Güneydoğusundaki askeri sevkiyatına devam etmiştir.

TBMM'den ikinci bir tezkerenin geçme ihtimalinin ortadan kalkması ve Irak'a müdahale konusunda zamanın daralması üzerine Amerika Birleşik Devletleri Türk hava sahasının Amerikan uçaklarına açılması istemiş fakat bu istek başlangıçta Türkiye tarafından reddedilmiştir. Ancak savaşın başlamasından sonra iki ülke arasında yapılan görüşmeler sonunda Türk hava sahası koalisyon güçlerine gecikmeyle açılmıştır. Operasyon devam ederken Nisan ayı başında ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın

Ankara ziyareti sonrasında Türkiye, Kuzey Irak'ta bulunan ABD güçlerine askeri malzeme sevkiyatı için, ABD'nin topraklarını kullanmasına izin vermiştir.

Kamuoyuna fazla yansıtılmamaya çalışılan Türkiye-ABD arasındaki bu krizin ardından Ekim 2004 tarihinde TBMM'nin Irak'a asker gönderme konusunda almış olduğu karar ABD tarafından olumlu karşılanmış ve iki ülke ilişkilerinde yeniden işbirliği ortamı yaratmıştır. Fakat TBMM'nin almış olduğu bu karar, bu seferde Irak'taki Kürt grupların muhalefetiyle karşılaşınca uygulamaya dönüştürülemedi.

11 Eylül saldırılarının ardından NATO'dan 5. maddenin işletilmesini isteyen ve bu isteği NATO tarafından uygun bulunan ABD, Irak'a yönelik askeri müdahale olasılığının arttığı bir dönemde tekrardan bu örgüte başvurarak daha ziyade NATO'nun lojistik imkanlarından yararlanmak istemiştir. ABD, 15 Ocak 2003 tarihinde yaptığı başvurusunda aynı zamanda Türkiye'yi de gündeme getirerek olası bir Irak saldırısında NATO'nun Türkiye'yi koruması talebinde bulunmuştur. NATO'nun 5. maddesi kapsamı dışında bulunan bu istekler üye ülkeleri kesin yükümlülük altına sokmadan yardımda bulunmalarını öngörmekteydi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin bu istekleri NATO içerisinde detaylı bir şekilde tartışılmış fakat hemen bir sonuca varılamamıştır. Bu dönemde Avrupalı müttefiklerin Irak'la sıcak bir savaş konusunda tam bir görüş içinde olmadıkları görülmüştür. Özellikle Almanya, Fransa ve Belçika bu konuda BM çatısı altında barışçı yollardan bir çözüm bulunmasını ya da BM'nin alacağı karar doğrultusunda operasyonun gerçekleştirilmesinden yana tavır sergilemişlerdir. Fransa ve Almanya'nın takındıkları bu tutum ABD yetkilileri tarafından eleştirilirken, ABD, NATO içerisinde istediği desteği örgüte yeni katılan Doğu Avrupalı üyelere almıştır. Soğuk Savaş sonrasında Doğu Avrupa ülkelerinin ABD'den sağlamış oldukları siyasi, askeri ve ekonomik desteğe karşılık olarak Irak konusunda NATO'nun diğer Avrupalı üyelerine oranla ABD'ye daha fazla destek olmaları, ABD'li yetkililerin 'eski Avrupa' olarak nitelendirdikleri Fransa ve Almanya'ya karşı NATO içerisinde daha az esnek bir politika izlemelerine neden olmuştur.

Batı ittifakı içerisinde BM'de ortaya çıkan görüş ayrılıkları kısa süre sonra NATO içerisindeki tartışmalara da taşınmıştır. Almanya'da Yeşiller Partisi'yle birlikte iktidarda bulunan Alman Sosyal Demokratların Irak'taki Amerikan politikasına gösterdikleri şiddetli muhalefet, NATO'nun içinde de kendisini göstermiştir. Alman yetkililer olası bir Irak müdahalesinde ABD'ye sadece insani boyutta yardımda bulunabileceklerini, Türkiye için istenen yardım konusunda da durumun farklı olmayacağı yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır (Radikal, 19 Ocak 2003). Almanya'nın bu yöndeki tutumunda aynı tarihlerde BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olarak görev yapmasının da bir ölçüde etkisi olmuştur.

NATO içerisinde bu konu üzerinde yaşanan anlaşmazlığın diğer bir nedeni de, Amerikan isteklerinin kabul edilmesi durumunda bunun Irak'ta savaşı peşin olarak kabul etmek anlamına gelmesiydi. BM tarafından yürütülen barış girişimleri sona ermeden bu yönde alınacak bir karar Almanya, Fransa, Belçika ve Lüksemburg tarafından, NATO'nun savaş propagandası yaptığı anlamına geleceği ve savaşı kaçınılmaz kılacağı şeklinde yorumlanmış, bu konuda karar alınması durumunda veto haklarını kullanabileceklerini açıklamışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO'ya yapmış olduğu yardım başvurusu bir aylık bir sürenin geçmiş olmasına rağmen kesin bir sonuca bağlanmamış, bu durum NATO içerisinde bir krize dönüşmüştür. Bu durum üzerine devreye giren NATO Genel Sekreteri George Robertson, ABD'nin taleplerini sadece Türkiye'nin savunulmasıyla sınırlayarak bir haftalık 'sessizlik süreci' kararının alınmasını sağlamıştır. NATO hukukunda bu süreç, üye ülkelerin bu süre içinde değerlendirmelerini yapmaları ve bir itiraz olmazsa ABD'nin isteklerinin kabul edilmiş sayılması anlamına gelmekteydi.

Ancak Fransa ve Belçika'nın sessizliklerini bozarak bu kararı veto etmesi ve Almanya'nın bu ülkeleri destekleyen bir açıklama yayınlamasının ardından NATO içerisinde yeni bir kriz daha ortaya çıkmıştır. NATO içinde yaşanan bu durum başta Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye olmak üzere NATO'nun diğer üye ülkeleri üzerinde hayal kırıklığı yaratmıştır.

Veto kararının alınmasından sonra Fransa, Almanya ve Belçika tarafından yapılan ortak açıklamada, bunun Türkiye'ye karşı değil fakat Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı alınmış bir karar olduğunu belirtilirken, Türkiye'ye karşı bir saldırı ya da tehdit olması durumunda NATO çerçevesinde her türlü yardımda bulunacaklarını bildirmişlerdir. Bu üç ülkenin barış girimlerine öncelik verdiklerini ve BM silah denetçilerinin BM Güvenlik Konseyi'ne sunacakları raporu beklemeyi tercih ettikleri söylenebilir.

NATO ittifakının 53 yıllık tarihinde yaşadığı en derin bunalım olarak değerlendirilen bu durum karşısında Türkiye, NATO kurucu anlaşmasının 4. Maddesine dayanarak kendisinin tehdit altında bulunduğunu NATO'ya bildirerek askeri hazırlık planlarının yapılmasını istemiştir. Türkiye'nin 4. Madde kapsamında NATO'ya sunduğu talepleri uzun tartışma ve müzakerelere rağmen yine karara bağlanamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin önerisiyle konunun Fransa'nın yer almadığı, NATO'nun askeri yapısı içerisinde yer alan Savunma Planlama Komitesi'nde ele alınması gündeme gelmiştir. Ancak Fransa'nın bulunmadığı bu komitede de sorun giderilememiş, Belçika'nın bu konudaki itirazı uzun süre aşılamamıştır.

NATO içerisinde yapılan yoğun görüşmelerin ardından Türkiye'ye yardım konusu, Fransa'nın dahil olmadığı NATO Savunma Planlama Komitesi'nde ele alınmış ve Türkiye'nin 4. Madde kapsamı doğrultusundaki istekleri kabul edilmiştir. Bu kararlar NATO'nun Türkiye'ye Patriot füzeleri, AWACS erken uyarı uçakları ve kitle imha silahlarına karşı korunma yöntemleri vermesi söz konusu olmuştur. Türkiye, yaşanan bu süreçte fazla ön planda yer almayarak NATO içerisindeki tartışmaların sonuçlanmasını beklemiş, bir bakıma NATO içerisinde yaşanan bu krizde, ABD'yi ön planda tutarak Avrupalı müttefikleriyle doğrudan karşı karşıya gelmemeye çalışmıştır. NATO içerisinde Fransa, Almanya ve Belçika'nın göstermiş olduğu muhalefete rağmen, sayıca bir çoğunluğu ifade eden diğer NATO üyeleri ABD'ye olan desteklerini açık bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Irak savaşında Türkiye'ye yardım konusunda NATO içinde yaşanan tartışmalar bir bakıma Trans-Atlantik ilişkilerinde yaşanan gerginliği ortaya çıkarmıştır. Yaşanan gelişmeler NATO içerisinde ABD-Avrupa uyuşmazlığını ortaya çıkarırken NATO'nun Avrupalı üyeleri arasında da bir bölünmüşlük yaratmıştır. ABD'nin Irak'a saldırmasına karşı çıkan NATO'nun Avrupalı üyeleri ABD'yi Irak operasyonunu meşrulaştırmak için NATO'yu kullanmakla suçlamışlardır (Müftüler-Bac, 2004:38-40).

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası Körfez bölgesinde ortaya çıkan iki önemli kriz Türkiye'nin yeni dönemdeki güvenlik ve savunma politikalarının oluşumunda en temel belirleyici unsurları oluşturmuştur. Doğu Bloku'nun dağılmasının ardından Türkiye'nin Batı savunması içerisindeki öneminin azalacağı yönündeki beklentiler Körfez Savaşı ve Irak Savaşı ile birlikte ortadan kalkarken Orta Doğu bölgesinde Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının uygulanmasında kolaylık sağlayan bir unsur olarak önemini devam ettirmiştir. Türkiye Körfez krizleri sırasında ABD'ye istediği desteği sağlamış olmakla beraber bölgesel dengeleri de göz önünde bulundurmak zorunda kalmış ve Amerikan taleplerini bir bakıma kendi ulusal çıkarları ile uyumlaştırarak karşılamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan istikrarsızlık ve çatışmaların daha ziyade Türkiye'ye komşu coğrafyalarda ortaya çıkması Türkiye'nin ulusal güvenlik ve savunması açısından tehdit olarak algılanırken, Türkiye'nin bu endişeleri ile ilgili olarak başvurduğu NATO beklentilerin gerisinde bir tutum sergilemiştir. Bölgesel politikalarda ABD gibi güçlü bir ülke ile birlikte tek başına hareket etmek istemeyen Türkiye, bu ülkenin oldu-bitti politikalarıyla karşılaşmak istememiş, ABD dengeleyecek Avrupalı müttefikleri de soruna dahil etmeye çalışmıştır. Sovyet askeri tehdidinin ortadan kalkmasından sonra güvenlik açısından görece bir rahatlamaya kavuşan NATO'nun Avrupalı üyeleri, Orta Doğu gibi NATO'nun geleneksel görev alanı dışında yapılacak operasyonlara, biraz da ülkelerindeki iç politik dengeler nedeniyle pek sıcak bakmamışlar ve ABD'ye karşı daha bağımsız politikalar izleyebilmişlerdir. Körfez bölgesinde ortaya çıkan krizlerle ilgili süreçte NATO içerisinde yaşanan tartışmalara rağmen NATO üyeleri ortak politikalar üzerinde uzlaşmaya varabilmişler ve askeri açıdan yeterli olmasa bile siyasi açıdan Türkiye'ye istediği desteği vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- ABRAMOWITZ, Morton (2000). “The complexities of American policymaking on Turkey”, *Insight Turkey*, Vol.2, No:4, November-December.
- Ayn Tarihi, Ankara, T.C. Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- AYKAN, Mahmut Bali (1996). Turkish Perspectives on Turkish –US Relations Concerning Persian Gulf Security in the Post-Cold War Era: 1989–1995, *The Middle East Journal*, Summer , Vol. 50, No: 3.
- BAHÇELİ, Tosun (2000). Turkish Policy toward Greece, Alan Makovsky, Sabri Sayarı (Ed.), *Turkey’s New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, Washington, The Washington Institute of for Near East Policy.
- BARKEY, Henri J. (2003). The Endless Pursuit, Improving U.S.-Turkish Relations, Morton Abramowitz (Ed.), *The United States and Turkey, Allies in Need*, The Century Foundation Press, New York.
- Cumhuriyet, 24 Haziran 1990, “Türkiye tehdit altında”, s.3.
- Cumhuriyet, 8 Ağustos 1990, “NATO Planları Ankara’da”, s.14.
- CERRAHOĞLU, Nilgün (1990). NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner ile söyleşi, *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1990, s.12.
- CERRAHOĞLU, Nilgün (1990). “NATO yan çiziyor”, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1991, s.3.
- GIRDNER, Eddie J.(2004). Pre-emptive War: The case of Iraq, *Perceptions*, IX, No:4, Winter.
- GÜLDEMİR, Ufuk (1991). “Özal ABD’yi kırmıyor”, *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1991, s.11.
- Keesing’s Record of World Events (1991). Vol.37, No:1, s.37943.
- KİBAROĞLU, Mustafa (2006). “İran’daki Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler”, *Sempozyum - Türkiye’nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenlik Politikasına Etkileri (09–10 Mart 2006)*, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi.
- KİRİŞÇİ, Kemal (1996). Turkey in Search of Security in the Middle East: the Economic Dimension, *Perceptions*, Cilt:1, Sayı:1.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2000). “US-Turkish Relations: from uncertainty to closer ties”, *Insight Turkey*, Vol.2, No:4, November-December.
- KİRİŞÇİ Kemal (2002). ABD-Türkiye İlişkileri: Yenilenen ortaklıkta yeni belirsizlikler, , Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (Der.), *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yaymevi.
- KİRİŞÇİ, Kemal (2004). Huzur mu Huzursuzluk mu: Çekiç Güç ve Türk Dış Politikası (1991–1993), Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Baskı.
- KUNIHOLM, Bruce R. (1991). Turkey and the West, *Foreign Affairs*, Spring 1991, Vol.70, No.2.
- LEFFLER, Melvyn P. (2004). Bush’s Foreign Policy, *Foreign Policy*, September/October, No: 144.
- MAKOVSKY, Alan (2001). Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Politikası, Gelişme ve Sorunlar”, Der. Morton Abramowitz (Der.), *Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Çev. Faruk Çakır, Nasuh Uslu, Ankara, Liberte Yayınları.
- MORISSON David C. (1995). Turkish war a concern for America, *National Journal*, 15 April 1995, Vol..27, No.15.
- MÜFTÜLER-BAC, Meltem (2004). Turkey’s Accession to the European Union: Institutional and Security Challenges, *Perceptions*, Vol. IX, No:3, Autumn.

PARK, William H. (2005). The Security Dimensions of Turkey – EU Relations, Michael Lake (Ed.), *The EU & Turkey: A Glittering Prize or a Millstone?*, Londra, Federal Trust for Education and Research.

PERRY, William J. (1995). “The Ethical Use of Military Force”, Foreign Affairs Conference, 18 April 1995, (Çevrimiçi) <http://www.defenselink.mil/speeches/1995/s19950418-perry.html> , 5 Aralık 2007.

PARRIS, Mark R. (2005). On the Future of US – Turkish Relations, , Michael Lake (Ed.), *The EU & Turkey: A Glittering Prize or a Millstone?*, Londra, Federal Trust for Education and Research.

Radikal, “Almanya’dan Patriot gelmeyecek”, 19 Ocak 2003, s.11.

Rumsfeld, Donald H. (2002). “Statement of Donald H. Rumsfeld, U.S. Secretary of State, Senate Armed Services Committee, Hearings on Iraq”, 19 September 2002, (Çevrimiçi) http://armed-services.senate.gov/e_witnesslist.cfm?id=442 , 17 Şubat 2008.

SARIİBRAHİMOĞLU, Lale (1997). Interview with İsmet Sezgin, Turkey’s National Defence Minister, *Jane’s Defence Weekly*, 17 December 1997, s.52.

SAYARI, Sabri (1997). Between Allies and Neighbors, Turkey’s Burden Sharing Policy in the Gulf Conflict, *Friends in Need, Burden Sharing in the Gulf War*, New York, St.Marin’s Press.

SAYARI, Sabri (2004). Turkish-American Relations in the Post-Cold War Era: Issues of Convergence and Divergence, Mustafa Aydın, Çağrı Erhan (Ed.), *Turkish-American Relations, Past, Present and Future*, New York, Routledge.

SEVER, Ayşegül (2004). AB ve ABD’nin Ortadoğu’da Politika Öncelikleri ve Türkiye, , Der. Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Baskı.

SÖNMEZOĞLU, Faruk (2004). Dünya ve Türkiye, , Der. Faruk Sönmezoğlu (Der.), *Türk Dış Politikasının Analizi*, İstanbul, Der Yayınları, 3.Baskı.

U.S. Government, National Security Strategy (2002), (Çevrimiçi) <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2002/index.html>, 18 Temmuz 2007.

USLU, Nasuh (2000). Türk-Amerikan İlişkileri, İstanbul, 21. Yüzyıl Yayınları.

VAROL, Sabetay (1991).“Hızlı Mukabele Gücü yeni bir jandarma mı?”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1991 s.16.

ZAPTÇIOĞLU, Dilek (1991). “Çevik Kuvvet uçakları sorunlu”, *Cumhuriyet*, 6 Ocak 1991, s.11.